

Rautatie, menestystarina

TARINAN KUVAUS

Juhani Ahon esikoisromaani, *Rautatie*, edustaa kansallista pienoisrealismia. Tarina on lyhyt, selkeärakenteinen ja tunnelmaltaan harmoninen. Aho sijoittaa tapahtumat lapsuus- ja nuoruusmiksi Lapinlahdelle, Vieremälle ja Iisalmeen.

Päähenkilöt, Matti ja Liisa, ovat pienen mökin iäkkäitä ja lapsettomia asukkaita jostakin emäpitäjän syrjäisiltä perukoilta. He eivät ole koskaan käyneet lähintä kirkonkylää kauempana, kunnes kuulevat kummallisia tarinoita hiljattain rakennetusta rautatiestä. Uusi ihme kutkuttaa heidän mielikuvitustaan ja synnyttää piinaavan uteliaisuuden, jota he eivät voi vastustaa.

Tapahtumien ulkoinen kulku on selkeän yksinkertainen. Luontokuvaus on riemastuttavan todentuntuista. Kerronnan syvin herkullisuus ilmenee kuitenkin henkilöiden ajatuksissa, asenteissa ja vuorovaikutuksessa, myös sanattomassa. Matti ja Liisa innostuvat ja epäilevät vuoron perään. Rautatie ei jätä heitä rauhaan. He haluaisivat jakaa ajatuksiaan, mutta ovat siihen kykenemättömiä. Heidän toimintansa on kaavamaista ja lapsekasta. Heidän tietämyksensä ei yllä juuri pihapiiriä pidemmälle. Taikausko, luulot, vanhat tottumukset ja häpeän pelko ohjaavat verkkaista arkea.

Aho rakentaa taitavasti vastakohtaisuuksia varakkaiden ja köyhien, sivistyksen ja tietämättömyyden, edistyksen ja vanhoillisuuden välille. Ote on isällisen humoristinen. Tarinan kokonaisuus sisältää lempeän sarkasmin umpimielisyyttä kohtaan, mutta nostaa siitä esiin myös hienoja oivaluksia ja viisautta, eräänlaista arkirohkeutta, joka hiljaisesti ennustaa muutosta kohti tasaarvoisempaa ja vapaampaa yhteiskuntaa.

Uskontoa Aho käsittelee hienovaraisesti, olennaisena osana ajan kuvaa. Kirkkoherra on ehdoton auktoriteetti maallisissa ja taivaallisissa kysymyksissä. Matin ja Liisan näkyvä suhtautuminen on nöyrää ja ihannoivaa, mutta syvimmissä ajatuksissa kyttee hienoinen epäily.

Rautatie, kello ja lukutaito kuuluvat tarinan edistystä ilmaisevaan symboliikkaan. Rautatie tunkeutuu kumppanusten tasaiseen, leppoisaan, liki muuttumattomaan maalaiselämään kuin kielletty hedelmä. Lopulta se ajaa heidät kiusaukseen. Heidän on pakko päästä kokemaan tuo höyryävä kummajainen. Saamme seurata Matin ja Liisan kulkua kohti tuntematonta ja todistaa heidän suuren hämmästyksensä, kun he ensimmäistä kertaa näkevät teollistumisen ajan uudistukset. Niiden ymmärtämistä emme voi heiltä edes vaatia.

MESTARILLISTA TARKKANÄKÖISYYTTÄ

Aina ajankohtaiseksi *Rautatien* tekee sen hieno tapa näyttää vanhan ja uuden yhteentörmäys. Ilmiö on toistuva ja iätön.

Kansallisuuksien rajat Aho rikkoo antropologisella tarkkanäköisyydellään. Matti ja Liisa voisivat olla minkä tahansa alkuperäiskansan edustajia. Heidät repäistään uneliaasta ajattomuudestaan kiihkeästi etenevän kehityksen raiteille. Raiteille, joilta on vaarallisen helppo luisua paheisiin.

Ovatko Matti ja Liisa vain katoavan ajan lapsellisia edustajia, vai enne ajasta, jolloin ekologisuus nousee uudelleen arvoonsa. Sen saa lukija itse päättää. Joka tapauksessa *Rautatien* tarinan lopulämmössä on jotakin taianomaisen ihanaa. Siitä on aistittavissa kiireettömyyden ja rauhan alkuvoimainen ja hiljainen lempeys.

TARINAN SYNTY

Keväällä 1884, Ahon ollessa vasta 22-vuotias, valmistui *Rautatien* ensimmäinen käsikirjoitus. Hän kirjoitti siitä veljelleen Kallelle:

“syntynyt on novelli nimeltä Rautatie kirjoittanut Juhani Aho, ja kerrotaan siinä yhdestä tyhmästä ukosta ja yhdestä tyhmästä akasta, jotka menivät rautatietä katsomaan. Ne on molemmat hyvin suuria pöllöjä eivätkä ymmärrä mitään, vaan ei ne vielä ole käyneet rautatietä katsomassa, vaan kyllä ne kohta lähtee.”

Vaikutteita aiheisiinsa Aho oli imenyt jo lapsuudessaan. Perimätiedon mukaan Matin ja Liisan esikuvia olivat Matts ja Anna-Liisa Kerman Vieremältä. He olivat kovin samanoloisia *Rautatien* päähenkilöiden kanssa ja viettivät hyvin samankaltaista elämää yhteydessä Ahon isän hallinnoimaan Kyrönniemen pappilaan. Mattia ja Liisaa opastaneen Villen piirteissä on paljon Kyrönniemen pappilan renkiä, Ahon nuoruuden luottoystävää ja metsästyskumppania, Ville Ruot-salaista, joka toisinaan myös luki ja kommentoi Ahon tekstejä.

Rautatieaihe oli sen kirjoittamisen aikaan hyvin ajankohtainen. Junaliikenne oli varsin nuorta. Suurimmassa osassa maata ei ollut rautateitä lainkaan. Junassa matkustaminen oli kansalle suurta eksotiikkaa. Aho itse oli tutustunut rautateihin opiskelumatkoillaan Helsinkiin. Kirjeissään hän kirjoitti hienoja rautatiekuvauksia, joissa on paljon yhtäläisyyksiä *Rautatien* kirjalliseen muotoon. Lehtimiehenä Aho seurasi hyvinkin läheltä kii-vasta keskustelua, jota rautateiden kehittämisestä käytiin.

Ahon iisalmelainen ystävä, Kauppi-Heikki, arvosteli kirjoittajan alkuun ironista asennetta Korventaustan vaatimattomia päähenkilöitä kohtaan. Niinpä Juhani sulkeutui Iisalmen ison pappilan vinttikamariin Kasper Järnefelt seuranaan ja viimeisteli tekstin lause lauseelta. Tapahtui niin, että kirjailija rakastui luomiinsa hahmoihin ja ainekset kestävään klassikkoon olivat koossa.

Minna Canth luki valmiin käsikirjoituksen. Hän ylisti nuoren kirjailijan mestarillista lahjakkuutta. Hän tiesi, että tarinan tuoreus ja aitous kumpusivat arjen realismista, todellisista paikoista ja henkilöistä. Minna näki heti, että Suomen kirjallisuuden uusi nouseva tähti oli syntynyt.

On tarpeen korostaa, että Aho halusi kuvata maa-seutua ja kansaa nimenomaan suomenkielisenä kirjailijana; omakohtaisesti aistittujen tunnelmien ja omien kokemustensa kautta. Ehkä juuri siitä syystä kertomus tulee niin lähelle suomalaista lukijaa.

Aho tähtäsi *Rautatiellä* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran järjestämään kilpailuun, jonka palkinto oli määrä jakaa seuraavan vuoden alussa, Kalevalan ilmestymisen 50-vuotisjuhlien yhteydessä. Elokuussa käsikirjoitus matkasi Porvooseen. Palkkiopyyntö oli 500 markkaa. Joulukuussa 1884 Werner Söderström julkaisi sen 121-sivuisena kirjasena. Kannessa komeili savolaismaisemalle kovin vierasta vuoristoa halkovan höyryveturin kuva. Painos oli 1200 kappaletta ja vastaanotto melko innostunut. Kertomuksen arkisuutta ja pienimuotoisuutta tosin hieman vieroksuttiin. SKS:n palkintoa teos ei voittanut.

MUUTOKSET

Rautatien ensimmäinen painos myytiin loppuun hitaasti. Toinen painos otettiin kahdeksan vuotta myöhemmin, ja vasta se teki kirjasta yleisesti tunnetun.

Aho oli vierailut paria vuotta aikaisemmin Eero Järnefeltin luona Kolhossa. Siellä tämä kultakauden mestaritaiteilija maalasi kuuluisaa *Pyykkiranta*-maalaustaan, joka huutokaupattiin 120 vuotta myöhemmin 630 000 euron hintaan (v. 2007). Kolhossa Järnefelt työsti kuvat *Rautatien* toiseen painokseen. Juuri samaiset kuvat rikastuttavat *Rautatie-klassikon* tekstiä. Kuvituksen malleina Järnefelt käytti kolholaisia asukkaita ja Kolhon rautatieasemaa.

Aikojen saatossa on *Rautatiestä* otettu yli neljäkymmentä painosta. Tuona aikana on teksti kokenut melkoisesti muutoksia. Jo toisen painoksen vuorosanat varustettiin lainausmerkkien sijaan vuorosanaviivoin, välimerkkejä ja aikamuotoja säädettiin ja sanoja muuteltiin niin, että mm. *pehtuori* sai muodon *pehtori* ja vikatteen *hijoa kalkuttelu* muuttui *hioa helistelyksi*.

Kun vertaa viimeisimpiä painoksia ensimmäisiin, ovat erot joskus hykerryttäviä. Käsikirjoituksen *potattihaudikkaat* ovat muuttuneet ensipainokseen *potattihauvikkaiksi* sitten takaisin *potattihaudikkaiksi* ja lopulta jo *potaattipaistikkaiksi*. Rautatien pohjoinen pääteasema on ollut aluksi *Oulu* palatakseen *Kajaanin* kautta taas takaisin *Ouluun*. *Vieminen* on muotoutunut *viskaamisen* kautta *riipaisemiseksi*. *Herra Jesus* on muuntunut *Herra jeesuksen* kautta *Hyväksi isäksi*. Pilkkuja ja i-kirjaimia on lisätty. Heittomerkkejä on karsittu.

Sanoja on poistettu, lisätty ja siirretty. Lauseita ja kokonaisia kappaleita on hävitetty.

Sanoja on muokattu vallitsevien kielioppisääntöjen mukaisiksi, niitä on modernisoitu ja jopa kaunisteltu. Taukoa osoittavat kolmen, kahden ja yhden pisteen välimerkit on kaikki yhtenäistetty kolmen pisteen vakiomuotoon.

Alla on esimerkkejä muutoksista. Ensimmäisenä on aina alkuperäinen muoto ja sen jälkeen muutokset.

haamoitti — *häämöitti*; *aatteli* — *ajatteli*; *meinasin* — *aijoin* — *aioin*; *reijän* — *reiän*; *olis* — *olisi*; *tois* — *toisi*; *pitäis* — *pitäisi*; *vaan* — *vain*; *kun* — *kuin*; *punanen* — *punainen*; *vuoroon* — *vuoroin*; *kauvan* — *kauan*; *leuvan* — *leuan*; *sydämmensä* — *sydämensä*; *ensimäinen* — *ensimmäinen*; *nuista* — *noista*; *annakkaan* — *annakaan*; *kestäkkään* — *kestäkään*; *ketruukset* — *kehruukset* — *kehruut*; *ajuun* — *ajoon*; *tatsuuna* — *asema*; *Amerika* — *Ameriikka* — *Amerikka*; *Lapinlahtelaisetkin* — *lapinlahtelaisetkin*; *läpipihan* — *läpi pihan* — *pihan läpi*; *männnykkö* — *männikkö*; *ikävätä* — *ikävää*; *etemmä* — *edemmä*; *enemmin* — *enemmän*; *laaki* — *halvaus*; *kulki* — *kulkivat*; *vilisi* — *vilisivät*; *Wille* — *Ville*; *mulla* — *minulla*;

hälle — *hänelle*; *höyry* — *huone*; *erhetyksensä* — *erehdyksensä*; *termästä* — *törmästä*; *torstaina* — *tuorstaina*; *viitake* — *viikate*; *unehutti* — *unohti*; *kiiru* — *kiire*; *kiivu* — *pyörä*; *eli* — *tai*; *vaan* — *mutta*; *siili* — *siivilä*; *seisottui* — *seisahtui* — *pysähtyi*; *seisotti* — *seisautti*; *o'o* — *ole*; *ett'ei* — *ettei*; *ikäs'* — *ikäsi*; *ta'apäin* — *taapäin*; *tähettyvää* — *tähdettyvää*; *pytinki* — *rakennus*; *peräselleen* — *peräkkäin*; *ampuneet* — *paukuttaneet*; *pyörteesensä* — *pyörteeseensä*

Välillä muutoksissa on mielenkiintoisia epäloogisuuksia. Erästä kohtaa *kakattelu* on poistettu, mutta toisesta ei. *Ryökkynät*-monikkomuoto on korjattu muotoon *ryökinät*, mutta samassa yhteydessä mainittu yksikkömuoto, *ryökkynä*, on jätetty ennalleen. Erikseen kirjoitettu *rovasti vainajan* on tarinan alkupuolella korjattu muotoon *rovastivainajan*, mutta tarinan loppupuolella on tehty juuri päinvastoin. Aikaisempia epäloogisuuksia on korjailtu niin, että mm. maalle ajautunut höyrylaiva on asetettu oikeammin vesille. Joskus on taas palattu entiseen: *ennenkuin* on muutettu *ennenkun*-muodon kautta takaisin alkuperäiseen asuunsa.

Missään vaiheessa ei kirjoitusta ole yhtenäistetty koko tekstin kattavasti.

Eipä silti, ettäkö näillä muutoksilla olisi Rautatien tarinan mestarillisuuden tai Ahon hienon ihmis- ja luontokuvauksen kannalta merkitystä. Ne ovat lähinnä mielenkiintoisia huomioita suomen kielen kehittymisestä sekä esimerkkejä tarinan hiomisesta ja uudelleen kirjoittamisesta.

Eräs seikka sietää kuitenkin vielä mainita. *Rautatien* ensijulkaisun aikaan ei Lapinlahdella ollut rautatietä tai rautatieasemaa lainkaan. Niiltä osin Ahon teksti oli scfiä, näky vielä toteutumattomasta unelmasta. Rataosuus Kuopiosta Kajaaniin valmistui vasta vuonna 1902. Siihen nähden asema asettui mukavan lähelle korkeata harjua, maisemiin, jotka Aho romaanissaan erittäin taiten jo vuosia aikaisemmin kuvasi.